

**Simon Attila (szerk.): Csak álltunk és sírtunk. Az első bécsi döntés napjai a kortársak szemével. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2018, 164 p.**

A perspektívatobzódás révén a nagybetűs *történelem* köznapi kulisszái mögé, egészen pontosan az első bécsi döntést megelőző időszakba kalauzolja az olvasót a *Csak álltunk és sírtunk* című kiadvány. Simon Attila szerkesztői munkája nyomán 29 korabeli visszaemlékezés rendeződött antológiába, amelyet 187 akkori fotó tesz albumszerűvé. Kereken nyolcvan év távlatából tekint vissza arra a momentumra, amikor az érintett felvidéki területeken „visszajára fordult az élet” (146), s teszi ezt oly módon, hogy a lehető legkevésbé árnyékolja be az egyéni feljegyzések füzérét akár szakmai berkek, akár laikus körök preconcepcióival. A bevezetőt követően szabad folyást enged a visszatekintő szövegeknek, a kötetet a szerkesztő nem terheli közbevetésekkel, magyarázatokkal vagy lábjegyzetekkel. A téma jellegéből adódik a jórészt nemzetségi alapon konstruálódó felek meglátásainak elkülönbözödése, ám a nyelvi korlátok ellenére is igazodni kíván az *Audiatur et altera pars!* elvéhez. S egyik oldal sem a hivatalos álláspontot recitálja vissza, személyes meglátások lenyomata kaphatott csak helyet a kötetben, a sorozat bővülésének, a kép további kiteljesedésének lehetőségét pedig megadja.

A kötetbe rendezett szövegek rendre a magyar honvédség bevonulásának mozzanata felé, illetve csak alig azon túl futnak, és nem tekintenek néhány hónapnál távolabb az onnantól számított múltba sem. Az előzmények és a távlatok ilyen jellegű háttérbe szorításával a felfokozott hangulatú várakozásra helyeződik a fókusz, ebben a megrekedt időszakmenségben az olvasó elé tárul a lelkesedő és a hirtelen pozíciót veszített oldalak feszültsége, az ellenkező irányú indulatokkal fűtött helyzet kibontakozása. A többeket érintő, akár történelmi tényként is meghatározható események támpontokként értelmeződnek ebben a szövegválogatásban, mintegy egységes tematikai szálal képeznek. Ezek közöttésében

sejlik fel a kötet egyik fő hozadéka, a szubjektív élményanyag előtérbe helyezése, amire már a cím is utal. A fordulatot megelőző időszak várakozása törvényszerűen nyomokat hagy mag után az átlagemberben, kiben traumaként, kiben örömteli élményként marad meg az, hogy az országhatár (ismét) átkúszik a feje felett, és erre a folyamatra nem tud érdemi hatással lenni, csak a mikrokozegében próbálkozhat meg a történések néminemű alakításával, azt is csoportokba rendeződve: „A tömeg sodor magával, mert egyéni menésről szó sem lehet” (19. p.). A kötet jó mutatója annak, hogy az eseti közösségbe rendeződött emberek milyen viszonyrendszert alakítanak ki a hatóság embereivel, hogyan csapódnak le a megfoghatatlan távolságban meghozott politikai döntések egy-egy település lakosságára. Ennek leginkább kézzelfogható problémaköre a hatóságok fellépése az ünneplő tömeggel szemben: „Ügyesen összeállította, kokárdának kítűzte, s azzal korzózott az utcán. A népek meglátták, és tetszett nekik. A csendőrök megtudták, és nem tetszett nekik” (21. p.). Több helyen a szigort felváltó, szinte meglepetésként értelmezett engedékenységről tudósítanak a visszaemlékezők: „Ma azonban a lakosság felvonult a járási hivatal elé és követelte a rádiók visszaadását. A hatóság teljesíti a kívánságot” (26. p.), vagy „a rendőrség emberséges magatartása akadályozta meg a sortűzet” (30. p.), máshol szigorúbb viszonyulásról készül feljegyzés: „A cseh rendőrség azonban minden ilyen megnyilatkozást csírájában elfojtott” (37. p.). A kisebbségiség áttevődésének következményeként felsejlik tehát a korábbi hatalom erejének devalválódása, méghozzá egy olyan sajátos helyzetben, ahol még nincs, ami ennek az erőnek a helyébe léphetne. Ebben az atmoszférában jelenik meg a magyarság szimbólumaként a trikolór – zászlóként vagy kokárdaként –, ezzel pedig lépéskényszerbe kerül a szembenálló fél. Hogy még inkább emberi arcát mutassa a kibontakozó konfliktus, több szövegben is a diákok nézőpontja kerül előtérbe, akik azon túl, hogy más nyelvű társaikkal vetélkednek egy ilyen komoly horderejű fejlemény kapcsán, az isko-

lát (még inkább) negatív fényben látják. A fiataloknak a szimbólumokból kiinduló összecsapása nevet is kap a kötetben: a *kis diákháború* egy olyan korlátozott konfliktus, amelyben nagyobb verekedésnek, fizikai összetűzésnek nincs helye, s amikor baleset éri a másik felet, a segíteni akarás válik fontosabbá. Ennek mintegy magyarázataként olvashatjuk: „Védjük a sajátunkat, de nem éreztünk gyűlöletet az iránt, amit mások követeltek maguknak” (32. p.). A miniincidensek mellett a diákoknak a hivatalos nyelvvel való leszámolás tűnik kézenfekvő cselekvési módnak: „Első ténykedésünk a szlovák nyelvű leltár átírása volt. Minden szót magyarra fordítottunk, ahol pedig az állt, hogy Československé Štátne reálne gymnázium, oda azt írtuk: Magyar Királyi Főgimnázium” (46. p.). A tiltások erővesztését illusztrálják a Himnusz-megszóltatások is, s ez egy helyen kisebbségiség magatartásmin-tára is rámutat: „Gyakran kérdezték tőlünk az anyaországi diákok, valamint a rádió is, hogy hol tanultuk meg a Himnuszt? Erre nehéz válaszolni. Tanulni – sohasem tanultuk, mégis mindig tudtuk” (55. p.).

A személyes vallomások összefésülése, a nagyban hasonló, bizonyos vonásaiban azonos események több tollból származó leírása jól megmutatja, hogy ebben a komplex helyzetben nem két álláspont került szembe egymással. A legnagyobb fokú elkülönböződés természetesen az ujjongó és a rémüldöző élményanyag között áll fenn, hiszen míg a magyarok jórészt az örömről adnak hírt, addig az egyik szlovák visszaemlékezés „szörnyű éjszakáról” tudósít: „[e]kkor szlovákok és csehek tömegei keltek útra, akik Kassán teremtettek maguknak otthont és addig teljes nyugalomban éltek itt mindennapjaikat” (135. p.). Az evakuációs hangulat lefestéséhez párosul ugyan a fegyverviselésről tudósító szöveg, ám a végkicsengés itt már pozitívabb a *leendő kisebbségiék* szempontjából: „[s]zorosan marokljuk a bőr köpenyeink zsebeiben mélyen elrejtett és készenlétbe helyezett csőre töltött pisztolyainkat. Gyorsan felismertük azonban, hogy a Petőfi-nyakkendős és kabátjaikon magyar szalagot viselő kassaiak nyugodt emberek” (131. p.). Képet kapunk egy olyan köztétről is, amelyben a távozó szlovák

katonáknak szomorúan intenek búcsút, és bár a helyzet ismeretében feltételezhető, hogy ez a mozzanat már csak a változás tudata miatt sem volt tömeges, a kötet példát mutat a *magyar érzésű szlovákokra* is: „Igaz, hogy Cékén többnyire anya nyelvűek, a mit azért nem szégyellünk, de érzésünk magyar volt” (80. p.). Nem állhatom meg, hogy ne idézzem ennek a szövegnek az utolsó gondolatát is, éppen a jelen kötet szerkesztési elvei miatt: „Kérem ha valahol hiba van írásba, tessék kijavítani, mert 20 év alatt elfelejtettünk írni” (82. p.). Jól bizonyítja ez a bevezetőben tett vállalás igazolását, miszerint a visszaemlékezések szövegében kerülnek közlésre, viszont éppen ennek fényében válik megmosolyogtatóvá a szerzői intenció. Tárgyilagossági önigazolást is találhatunk a kötetben, viszont a leginkább távolságtartó beszámoló talán mégis Sequens csendőr százados feljegyzése, amelyben a rendszerösszeomlás a főszereplő, s helyet kap benne mindkét oldal, tehát az ún. *nyertes* és a *vesztes* fél problémáinak tükré is. Egy haszonleséssel átitatott gondolat egy addig háttérbe szorult újabb perspektívát ad: „A Baťa cég kihasználta a helyzetet, és az evakuáció ideje alatt állítólag vagon cipőt hozatott be Kassára, amelyeket a város magyarok általi elfoglalása után két napon belül eladtak” (115. p.).

A százados jelentése kézzelfoghatóvá teszi azt, aminek a legtöbb szövegben csak a hiánya tapintható ki, ez pedig a realitástól való elrugaskodottság, azaz az euforikus hangulatnak a higgadt jövőbenező számvetés felett ült diadala. Az utcai, tömeges megmozdulások mellett hírt kapunk a falun végigsöprő *ünnepi* hízógyilkolásról, arról is, ahogyan a várakozás feszültségében alábbhagy az önfeledt lelkesedés volumene, sőt olyan településről is, ahol a leghangosabb ünneplők az oly nagyon várt bevonulás idejére már elvesztették a hangjukat is: „A bevonulás már csak formai dolog volt. S az ifjú torkok csaknem kimaradtak a lár-mázásból, hisz már előre berekedtünk” (68. p.). A kötetben megszólaló magyarok jelentős hányadának vallomásából az tükröződik, hogy a bevonulás utáni eseményekhez minden kétkedés nélkül pozitív jelleget társítottak *előlegként*. A mából visszatekintve, ismerve a törté-

nelem továbbgyűrűzésének mikéntjét, akár könnyelműséget is kiálthatnánk, ám szigorúan a kötetben kiemelt időszakot vizsgálva inkább az lehet a következtetésünk, hogy az örömök nagyságának mértéke okozhatja ezt a rendhagyó realitásérzékelést. Hovatovább, a mértéktelen lelkesedés rendszerint túlzó várakozásokat ébreszt, az idill elérésének nehézsége pedig a csalódás esélyét növeli. Sequens szövegéből pedig az látszik, hogy az előálló helyzet, maga a bevonulás messze állt az idilltől: „A katonaság bevonulása azonban csalódást okozott, mivel a magyar katonák felszerelése és fegyverzete távolról sem közelítette meg a csehszlovák hadsereg felszereltségét. Géppuskás egységek, meglepetésünkre, közönséges parasztszekereken ültek. (...) Az első napok lelkesedése azonban rövid időn belül lelohadt, amikor kezdtek megmutatkozni a magyar megszállás következményei” (116. p.).

A szövegek egyik tanulsága tehát, hogy a korábban már említett *visszajára fordulás* kétszeresen is érvényessé válik, hiszen a fordulat bekövetkezik, ám az elvárásokkal kevésbé egyező módon. A magyar visszatekintésekben is látjuk ennek a csalódásnak a jeleit, ám éppen az időbeli korlátozottság miatt még mindig az öröm tompítóüvegén keresztül. A kiadvány az utolsó hányadában betekintést ad a *bennszülöttek* és a *foglalók* sajátos viszonyába, amelynek nem láttuk előképét a várakozás szövegeiben. „Nem ismerték ezt a népet. Valamiféle gyarmati sorban élő, elfajzott, magyarul sem igen tudó szerencsétlen emberekre számítottak. Hoztak könyöradományt is (...) A bennszülöttek hamar megbántódtak.

Nem túrték, hogy lenézzék és sajnálják őket” (149. p.). Az így felsejlő magatartásminták is jól jelzik, hogy a történelmi döntés mögött olyan komplex mechanizmusok lépnek életbe, amelyeket a határozathozók feltehetően nem sejtettek, nem is sejtettek. Az utolsóként besorolt szövegnek, ezáltal a *Csak álltunk és sirtunk*nak a csattanója egy párbeszéd utolsó mondata: „Felvidéki csürhe banda! Maguk valamennyien kommunisták, magukkal aztán nem sokat nyert az anyaország” (158. p.). Újabb példája ez annak, ahogyan egyéni viszonyulások válnak kulcsfontosságúvá a nagy ívű történelem mögött megbúvó mindennapi élet alakításában, s az emberi gyalogság szituációk egész sorára mérhet végzetes csapást. Úgy hiszem, inkább ezt tekinthetnénk a kötet végki-csengésének, a kisemberek szerepét a hatóságokkal és hatalmakkal szemben, és viszont: a szintén emberekből felálló rendszer viszonyulását a tömeghez. Az első bécsi döntés valóságá válására várakozók beszámolóit nem kizárólag történelmi, hanem szociológiai, lélektani kutakodások alapjául szolgálhatnának, mert emberi viselkedések, vélekedések garmadát mutatják meg egy turbulens periódusban. A nyolcvanadik évfordulóra megjelentetett kötet hozadéka pedig – azon túl, hogy történetközponúságával és képalbum jellegével olvasóbaráttá teszi a korabeli tudósításokat – az lehet, hogy a konkrét eseményre fókuszálva képes zömében pozitív magatartásmintákat felmutatni, s szakértői kommentárok nélkül rámutatni az eufória háttérében meghúzódó mögöttes tartalmak mélyszerkezetére is.

Rizsányi Attila